

Юлія КВЕТ,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Науковий керівник: Наталія ЛУПАК,
доктор педагогічних наук, професор
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль)*

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

Формування національної свідомості у молодших школярів – одна із актуальних проблем української педагогічної спільноти. Визнаючи, що національна свідомість є складним психологічним утворенням особистості, ми звертаємо увагу на те, що у початковій школі основним шляхом її формування є зміст національно-патріотичного виховання у тісному взаємозв'язку усіх освітніх галузей, чільне місце серед яких належить мистецькій. Саме у цьому віці закладаються основи світогляду, цінностей і переконань, формується сокровенне ядро особистості, яке супроводжує людину упродовж усього життя. Об'єктивними причинами формування національної свідомості у молодших школярів вважаємо такі:

- потреба у збереженні національної культурної спадщини (формується шляхом усвідомлення школярами своєї приналежності до українського народу, цінностей повагу до історії, традицій, мови та культури, що в результаті призводить до збереження національної ідентичності та передачі її наступним поколінням);
- потреба у розвитку аксіосфери молодших школярів шляхом розвитку почуття патріотизму (любов до Батьківщини, гордість за свою країну, готовність захищати свою державу та її інтереси);
- потреба у згуртованості та соціалізації суспільних груп на різних рівнях (закладання основ у початковій школі для створення міцного суспільства України майбутнього, в якій національно свідомі громадяни є більш згуртованими, соціально активними та відповідальними, готовими до співпраці та взаємодопомоги на рівні сім'ї/родини, професійної спільноти/колективу, громади, що сприяє зміцненню суспільства в цілому);

- потреба в захисті від негативного впливу через ранній та необмежений доступ до інформації у молодшому шкільному віці (сучасні молодші школярі піддаються впливу різноманітної інформації, часто негативної, що не завжди вдається гарантовано запобігти чи випередити дорослим. З цією метою засоби формування національної свідомості можуть бути ефективними для того, щоб розвивати в учнів здатності критично оцінювати інформацію та відстоювати свої цінності, переконання, узгоджувати їх зі стійкими уявленнями народу, нації). Таким чином, проблема формування національної свідомості у молодших школярів є гостро актуальною, та зумовленою суспільно значущими викликами, які мають істотний вплив на формування особистості здобувачів початкової школи.

У психолого-педагогічній науці змістом національної свідомості визначено «сукупність поглядів, оцінок, ставлень, установок, що виражають уявлення етнічної спільноти про свою історичну значимість, сучасний стан і перспективи розвитку, про своє місце серед аналогічних спільностей» [5, с. 179]. Оскільки національна свідомість є індивідуалізованим психічним утворенням особистості, що базується на двоєдності раціонального й афективного компонентів, то найвищим у її розвитку вважається національна самосвідомість особистості, адже саме вона є рушієм і є основою духовного життя індивіда.

У початковій школі, на нашу думку, процес формування національної свідомості ускладнений наявністю суперечності: з одного боку, молодший шкільний вік є базовим у розвитку аксіосфери особистості школяра, його внутрішніх смислових та емотивних спонук діяльності, поведінки, а з іншого – психіка дитини ще не готова психофізіологічно глибоко осмислювати себе як представника етносу, носія нематеріальної культурної спадщини народу, майбутнім транслятором цінностей тощо. Звідси – психофізіологія молодшого школяра зумовлює необхідність майстерного підходу на засадах гуманно-культурного впливу на внутрішній світ здобувача.

Ми погоджуємось з думкою вітчизняної науковиці-психологині Ю. Приходько про те, що національна самосвідомість особистості молодшого школяра полягає у сформованості розуміння, почуттів належності до етнічної спільноти як результату освоєння культури,

традицій, звичаїв свого народу та виражається на таких рівнях: «Я-національно-фізичне»; «Я-національно-психологічне»; «Я-національно-соціальне» [4, с. 117–118]. У межах останнього рівня, доцільно умовно визначити два субрівні: «Я-національно-етнічне» та «Я-національно-державне», адже український соціум становлять історично стійкі етноси, які відрізняються локальними характеристиками, ними увиразнюються. Логічно, що характеристика цих рівнів зумовлює змістові лінії, тематичні напрямки чи блоки і реалізуються змістом освітніх галузей. Розуміння того, хто ми є, зауважують О. Морочило, В. Лаппо, і яке місце ми займаємо у світі, – це і є самосвідомість [3, с. 48]. Вона є основою для того, щоб людина могла свідомо обирати свої дії, будувати стосунки з іншими людьми та формувати своє бачення, цілісну картину світу.

Предмет нашого дослідження становлять засоби формування національної свідомості молодших школярів на уроках мистецтва. Уроки мистецької освітньої галузі у початковій школі є синтезуючим дидактично-методичним явищем, адже базуються на компетентнісному, інтегрованому, діяльнісному, полікультурному та етнопсихологічному підходах. Органічна інтеграція видів мистецтва зумовлює ефективність впливу не лише на логосферу, а й на аксіосферу особистості молодшого школяра, її естетичне обрамлення. У цьому контексті охарактеризуємо детальніше засоби формування національної свідомості на уроках мистецтва у початковій школі.

Освітній потенціал *українського народного мистецтва та народних ремесел*: унікальна техніка петриківського розпису, її історія та символіка; різні види української вишивки, орнаментика та її значення; вивчення традицій гончарства, створення власних виробів з глини; народні іграшки (вузликові ляльки та мотанки, коники, пташки), їх регіональна семіотика, матеріали та способи виготовлення).

Освітній потенціал *українського образотворчого мистецтва* у початковій школі: аналіз картин відомих українських митців (Катерини Білокур, Марії Примаченко, Івана Марчука, Олега Шуляка та ін.); портретистика видатних українців: Тараса Шевченка, Григорія Цисса, Олександра Мурашка, Миколи Главчева тощо), інших історичних постатей; українська пейзажистика рідного краю та мариністика, малювання пейзажів української природи, урбаністика.

Музичне мистецтво у формуванні національної свідомості молодших школярів: співання українських народних пісень, вивчення їх текстів та мелодій; слухання творів українських композиторів (Микола Леонтовича, Анатолій Кос-Анатольського, Платон Майбороди та інших композиторів); гра на дитячих сучасних та народних музичних інструментах (барабани, дудочки, маракаси, бубни, ксилофон). В українських народних піснях закладено глибокий зміст. Вони відображають те, як слушно зауважила К. Дроздова, яким наші предки бачили світ, які цінності для них були найважливішими [1, с. 24]. Українська пісня – це не просто мелодія, а ціле багатство уявлень, переконань та знань про українську історію та культуру. Від колядок і щедрівок до веснянок і купальських пісень – кожна з них має свою специфіку і впливає на формування національної свідомості здобувачів початкової освіти.

Театралізація та хореографія у початковій школі (інсценізація українських казок та легенд; постановка сцен з української історії) сприяє тому, що через образи, рухи та емоції діти занурюються у світ українських традицій, історії та звичаїв, що сприяє формуванню їхньої національної свідомості. Серед інших видів діяльності доцільно вчителям організувати ознайомлення школярів з різноманітністю українських танців, їхніми особливостями та символікою, а також залучати їх до проведення тематичних свят та фестивалів.

Одним з найважливіших завдань учителя є формування у дітей почуття національної гордості, і, як експериментально доводить досвід А. Колоскіної, *народний календар* – це чудовий інструмент для цього, адже вивчаючи його, молодші школярі дізнаються про звичаї, вірування та побут своїх предків [2]. Вони розуміють, чому ми відзначаємо певні свята і що вони означають, з великим інтересом досліджують походження назв місяців та особливості святкування кожного з них. Щоб зробити процес вивчення ще цікавішим, можна об'єднати свята за сезонами, щоб забезпечити цілісне розуміння, як змінювалося життя наших предків протягом року.

Отже, формування національної свідомості молодших школярів на уроках мистецтва потребує комплексного підходу, інтегруючи зміст народних ремесел, української народної пісні й танцю, образотворчого, хореографічного, декоративно-прикладного й ужиткового, музичного та театрального мистецтва, засобів народного календаря та краєзнавства.

Окрім використання краєзнавчого матеріалу, важливо створити в освітньому середовищі атмосферу, яка стимулюватиме пізнавальну активність учнів до більш глибокого вивчення історії української нації, формування у молодших школярів відчуття національної приналежності.

Список використаних джерел:

1. Дроздова К. Роль музичного мистецтва у вихованні національної самосвідомості учнів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. 2017. Вип. 49. Київ – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер»». С. 22–25.
2. Колоскіна О. А. Формування елементів національної свідомості та самосвідомості молодшого школяра на основі цінностей народного календаря. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. Вип. 24. С. 232–235.
3. Морочило О., Лаппо В. Пріоритети формування основ національної свідомості учнів молодшого шкільного віку. *Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи* : матеріали науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців та студентів. Вип. 7. 2020. С. 47–50.
4. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
5. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.